

A görög–török együttműködés lehetősége a Balkán-háborúk előtt

A görög–török együttműködés lehetőségét szeretném bemutatni, hogy mikortól, és milyen konkrét elképzelések születtek a két nemzet között az első Balkán-háború kirobbanásáig. Ehhez szükségesnek érzem két alapvető fogalom, a „Köztes Terület”, és a „görög–törökség” jelentéstartalmát áttekinteni az ifjútörök forradalom kitöréséig.

Fogalmak: a „Köztes Terület” és a „görög–törökség” jelentése, megjelenéseik a görög történelemben az első Balkán-háborúig.

A görög történetírásban az eurázsiai kontinenst több évezredes történelme folyamán három kulturális vagy civilizációs régióra osztják:

– Nyugat. Nyugat-Európa, ma már Észak-Amerika, Dél-Amerika, Ausztrália, Új-Zéland is része.

– Kelet. Távol-Kelet: India, Délkelet-Ázsia Indonéziával, Kína Japánnal és Koreával.

– Köztes Terület. Nyugati határa az Észak-Baltikumtól húzódik az Adriai-tengerig. A keleti (ortodox) és nyugati keresztény országok közötti választóvonal. Keleti határa az Ohotszki-tengertől (Kamcsatka-félsziget) az Ádeni-öbölhöz terjed. Ide tartozik Oroszország, a balkáni országok Horvátország nélkül, az arab országok (Marokkótól az Arab-félszigetig), Etiópia, Irán, Afganisztán, Pakisztán Indusztól nyugatra elterülő része és Tádzsikisztán.

A 20. században, főleg az első világháború után (1920. április, San Remo; 1920. augusztus, Sèvres) a kereszténység és az iszlám közötti különbségek lettek a hangsúlyosak, az együttműködés „lehetetlensége”. Azonban nem minden korban volt nagy távolság a két vallás között (inkább a római katolikus és a görögkeleti kereszténység közötti ellenségeskedésről lehet beszélni), és a 11. századtól még a vallási együttműködésre is születtek elképzelések. Évezredek óta minden jelentő-

sebb nép megpróbálta egyesíteni a Köztes Területet¹, melynek központja végig a Kelet-Mediterráneum volt, ahogy „belpolitikai” konfliktusai is jól lokalizálhatóak: kb. 1600 éve egy város körül és egy városért, Konstantinápoly birtoklásáért törték ki.² Az utóbbi ezer évben görögök, törökök és oroszok harcoltak a városért, amelyet sok néven neveztek. Ezekből kettőt emelnék ki: a görögök „i Póli”-nak, A Városnak hívták-hívják; míg az oroszok „Cargrad”-nak, Cárvárosnak³, mindkettő jól mutatja jelentőségét. A terület súlyos krízise is belülről indult ki a 18. századtól (a történetírás ezt szokta összefoglalóan keleti kérdésként definiálni), de nem a kereszténység és az iszlám közötti vallási konfliktusról volt szó, hanem egy társadalmi, gazdasági és politikai válságról. A külső és belső problémák ellenére, a 20. század elejéig a görögök, az arabok és főleg a törökök számára az Oszmán Birodalom megreformálásának a gondolata töltött be központi szerepet, és nem állt szándékukban a birodalom feldarabolása. „A görögök, törökök, arabok mind testvérek”, hirdette Rigasz Fereosz 1797-ben – és hirdették 1908-ban az ifjútörökök is.

A „görög-törökség” az 1960-as évektől használt terminus, egy politikai jelenség, a görög és a török nemzet kölcsönös érdek-összefonódását jelenti, mely a 11. századtól nyilvánul meg. Másrészt ezen a politikai jelenségen belül egy megszilárdult ideológia, melynek célja egy közös görög-török állam létrehozása. Olyan ideológia, mely valójában a görög-török politikai jelenségnek tulajdonít elsődleges szerepet (tehát annak, hogy az egy politikai régió – jelen esetben a Kelet-Mediterráneum – területén élő nemzetek nagyon hasonlóan egymáshoz társadalmi berendezkedésük, vallási és kulturális szellemiségüket illetően, ezért egy politikai „egységet” képeznek) és ehhez szükséges a görög-török politikai egység megteremtése. A görög-törökség hívei abban egyet értettek, hogy a két állam közötti konföderációnál nem lehet jobbat létrehozni, de a megvalósítás mikéntjében

¹ A perzsák az i.e. 5. században; Nagy Sándor makedón/görög birodalma; a Bizánci (görög) Birodalom; az arabok; a mongolok; a törökök; az oroszok. (Az 1774-es kücsük-kajnardzsai békeszerződés szerint Oroszország védnökséget kapott az oszmán területen élő ortodoxok felett a kereskedelmi kiváltságok mellett. Innentől kezdve a Szorosok ellenőrzése lett a cél. Ezután született II. Katalin Görög Terve: a törököt kiűzve a Balkánról egy új görög császárságot hozott volna létre Konstantinápoly fővárossal és egy orosz herceggel az élén.)

² Ennek a hosszú idő át tartó konfliktus-sorozatnak köszönhetően, legendák egész sora alakult ki az idők folyamán a várossal kapcsolatban. (Pl.: A hagyomány szerint az utolsó bizánci császár, XII. Palaiologosz Konsztantinosz nem is vesztette életét Konstantinápoly 1453-as ostrománál, csak kővé dermedt, és újra életre fog majd kelni, mely napon a város is fel fog szabadulni a török alól.)

³ További kutatásokat érdemelne annak megvizsgálása, hogy mennyire volt ez az elnevezés benne az orosz politikai és társadalmi tudatban/gondolkodásban. A görög elnevezés ugyanis nagyon mélyen.

már komoly eltérések adódtak. (Persze a kérdés máshogy jelentkezett a 15. században és máshogy a 20. század elején.)

Az ideológia eredetéhez a 14–15. századig kell visszanyúlni (mind török, mind görög oldalon), mikor Bizáncban a Keleti Párt keményen ellenállt a Nyugati Párt azon törekvésének, hogy létrehozzák a vallási egységet Rómával, és együttműködjenek a Nyugattal a törökkel szemben. Az ideológia „atyjának” és egyik legkorábbi képviselőjének Georgiosz Trapezuntioszt (1395–1484) tartják, akit 1439-ben választottak ki három másik filozófussal együtt a Bizánci Birodalom tanácsadójának a florenti zsinatra, ahol a katolikus egyházzal történő egyesülés volt a központi kérdés. Trapezuntiosz aláírta az egyesülést (ahogy a többi küldött is), de mikor a görögök felháborodottan támadták ezt a tettet – a Nyugattal szembeni kapitulációnak tartva azt –, engedelmeskedett a görög nép akaratának. A zsinat után kinyilvánította ragaszkodását országához, az egyetemes Bizánci Birodalomhoz, de a szultánhoz is egyik levelében:

„Senki sem kételkedik benne, hogy te vagy a Romeoszok⁴ törvényes uralkodója. Valójában az az uralkodó, aki törvényesen birtokolja a birodalom trónját. Ez a trón a Római Birodalomban Konstantinápoly, aki törvényesen birtokolja a várost, az az uralkodó. És te nem az emberektől, hanem istentől birtoklod a fent említett trónt... következőképp te vagy a törvényes római császár... De az, aki a rómaiak császára, az az egész földgolyó császára is egyben.”

Megismételte a múlt összes próbálkozását hogy közelítse egymáshoz az iszlámot és az ortodox vallást, melynek alátámasztására szerkesztett egy értekezést is *A keresztény hit igazságáról* címmel. Ezt 1453 júliusában, csak két hónappal Konstantinápoly elfoglalása után (1453. május 29.) küldte el II. Mehmet szultánnak, hogy bizonyítsa, nincs lényegi különbség a két vallás között. Valójában nem ismerte fel, hogy a szultán nem kezelheti a birodalom görög és török lakosait egyenlőként, hiszen a Köztes Terület törvénykezése is mindig a vallási különbségek felismerésén alapult: az uralkodó vallástól különböző vallású alattvalók mindig fizettek egy különadót is⁵.

A 18. századtól egyre erőteljesebben érezhető a Nyugat befolyása az Oszmán Birodalomban, ami először a görögöket érintette, a törököket (a muzulmán polgári osztály hiánya miatt) csak később. Azonban minél erősebb volt ez a befolyás és intenzívebb a változás, annál népszerűbbnek tűnt a görög–törökség ideológiája, és tudatosította mindkét népben különbségüket a Nyugattal szemben. Ebben a légkörben született meg 1797-ben Rigasz Fereosz (1757–1798) alkotmányterveze-

⁴ A Nyugat-Római Birodalom bukása után a görög anyanyelvű bizánciak továbbra is Római Birodalomnak nevezték országukat, magukat pedig rómaiaknak. Ma Romeosz = újjörög.

⁵ A nem muzulmán alattvalók adója a dzsizja (fejadó) volt.

te.⁶ Az Oszmán Birodalom megdöntése után egy új államot szeretett volna létrehozni a birodalom régi határaival, de új néven: Görög Köztársaságnak nevezte volna a megreformált birodalmat. Ennek megvalósításához forradalmat szeretett volna kirobbantani a Balkánon, de az oszmán hatóságok letartóztatták, majd 1798 júliusában kivégezték – a konstantinápolyi pátriárka asszisztálása mellett. A pátriárka már korábban megfenyegette a görögöket, hogy aki elolvassa Rigasz forradalmi munkáját, azt kiátkozza. Rigasz kísérlete azért érdekes, mert forradalmának jellemzőivel az 1908-as ifjútörök forradalomnál újra találkozhatunk. Célja egy polgári forradalom megszervezése volt (nemcsak nemzeti, de politikai és társadalmi is), ám ez eleve kudarcra volt ítélve egy olyan soknemzetiségű államban, ahol annyi különböző nemzet élt, mint az Oszmán Birodalomban. (Egy ilyen forradalom még 110 évvel később sem sikerülhetett.) Programját 1797-ben állította össze, és az 1793-as francia jakobinus alkotmány mintájára készült, ám néhány jegyében még annál is radikálisabb volt. (Pl.: A kötelező oktatást mindkét nem számára szükségesnek tartotta, továbbá bevezetette volna a nőknek is kötelező katonai szolgálatot. Így Rigasz hajlott arra az álláspontra, hogy a férfiakat és a nőket egyenlőnek tekintse, amivel meghaladta az 1793-as francia alkotmányt.) Alkotmánytervezetéből néhány részlet:

„7. cikkely: „A birodalom [vezető] népe, az állam egész területén élő valamennyi lakos, vallási és nyelvjárási kivétel nélkül görög [tehát ortodox keresztény: görög, szláv, arab], albán, vlach [tehát román], örmény, török [tehát mohamedán: arab, kurd és török] és minden más származásúak.”

21. cikkely: „A nép egésze együtt alkotja a nemzetet, nemcsak a gazdagok és előkelők.”

53. cikkely: „Az összes törvény és parancs... görög nyelvű lesz, így mindenki jobban olvashatja a birodalom egész területén az összes ítéletet és állami végzést.”

112. cikkely: „A törvényhozó hatalom természetesen minden töröknek, görögnek, örménynek egyenjogúságot, biztonságot, szabadságot, földbirtok birtoklási jogot [biztosít]...”

Nem látta be, hogy alkotmánytervezete összeegyeztethetetlen az Oszmán Birodalom népeinek vallási és nemzetiségi vágyaival. Ennek az ellentmondásnak egészen nyilvánvaló jele nyilvánul meg az 1796-ban írt szabadsághimnuszában, a *Csatadalban* is, melyben azt javasolta, hogy az Oszmán Birodalom keresztény és muzulmán lakói fogadják el a felkelés szimbólumának a Keresztet.

⁶ Munkája címe: „Rumélia, Kis-Ázsia, a Földközi-tengeri szigetek és Vlahobogdania lakosságának új politikai irányítása.”

Az ifjútörökök és a Konstantinápolyi Szervezet

A 19. század második felében egyre markánsabban jelentkeztek a birodalom megreformálását sürgető elképzelések és az e célból alakult különböző szervezetek. Az ifjútörökök közül a legnagyobb szerepet játszó csoport az Egység és Haladás Bizottsága volt, melyet 1889-ben négy orvostanhallgató diák alapított Konstantinápolyban (egy albán, egy kaukázusi cserkesz és két kurd). Teljes programjukat 1895. december 3-án tették közre, hivatalos lapjukban, a *Mesverefben*: „Követeljük a reformok megvalósítását... nemcsak egy nemzet érdekében, de az összes oszmánok függetlenségét, ha zsidók, keresztények vagy muzulmánok [legyenek is]... Elhatároztuk, hogy megőrizzük egyéni keleti sajátosságainkat, kultúránkat és ezért csak a nyugat általános tudományos fejleményeit vesszük át.”

A liberális oszmánok első kongresszusa Párizsban ült össze 1902 februárjában, 47 képviselő, törökök, arabok, görögök, kurdok, albánok, örmények, zsidók, cserkeszek részvételével. Itt fogadták el céljaiknak az Oszmán Birodalom területi integritásának megőrzését; a monarchiának mint a birodalom különböző népeinek elengedhetetlen összekötő kapcsa fenntartását; a birodalom összes (állam) polgárának törvény előtti egyenlőségét minden hátrányos vallási és nemzetiségi megkülönböztetés nélkül; az 1876-os alkotmány visszaállítását. (Ez az alkotmány nem volt sokáig érvényben, mert a szultán egy évvel később felfüggesztette, de elég széles képviseletet jelentett a birodalom összes lakosának – így szép emlékeket hagyott a törökországi nemzetiség emlékezetében.)

Az ifjútörök forradalom 1908. július 23-án győzött, a bizottság tisztjei kihirdették a 1876-os alkotmány visszaállítását és betartották a birodalom nem török nemzetiségű közösségeinek tett ígéreteiket, amit jól szemléltet a Parlament összetétele,⁷ a 288 hely megoszlása: 147 török, 60 arab, 27 albán, 26 görög, 14 örmény, 10 szláv és 4 zsidó képviselőnek sikerült bekerülnie. Az ifjútörökök oszmánok voltak és nem török vagy görög nacionalisták. A nemzetiség problémájának jelentősége még nem tudatosult bennük, ezért hatalomra kerülésük hatalmas lelkesedést váltott ki úgy az arabok, mint a görögök körében. Felcsillant a remény, hogy megvalósulhat a görög–török együttműködés egy államon belül, mely elképzelésnek legmarkánsabb képviselői Jon Dragumisz és Athanasziosz Szuliotisz-Nikolaidisz voltak. A szellemi vezető Szuliotisz volt, aki létrehozott egy titkos társaságot Konstantinápolyban az Oszmán Birodalom területén élő görögökből, a 'Konstantinápolyi Szervezet'-et, mely 1908–1912 között állt fenn. Ez a szervezet szorosan együttműködött Dragumisszal és élvezte az oszmán parlament görög képviselőinek, a konstantinápolyi pátriárkának és az athéni kormánynak a támogatását is. Szuliotisz ideológiája nem Rigasz bizánci–oszmán univerzális államkonceptiója, s nem a Megali

⁷ 1908. december 17-én tartotta első ülését.

Idea nacionalizmusa. Olyan ideológia, mely mindkettőt egyesíti és a Kelet-Mediterráneum politikai azonosságán, az ezen a területen élő nemzetek azonosságán alapul. Végső célja egy Keleti Föderáció létrehozása volt, mely az összes itt élő nemzetet egy államon belül egyesítette volna. Nem hitt egy bizánci vagy egy oszmán nemzetben, hanem sok külön nemzetben, mint a görög vagy a török, melyeknek konföderáció létrehozásáról kellene tárgyalniuk, amely megőrizné az égei-tengeri népek alapvető politikai azonosságát. A konföderáció megvalósítása után lehetővé vált volna az átmenet a második stádiumba, a „nemzetek feletti”-be, egy „keleti faj” létrehozásába. Szuliotisz írta a *Konstantinápolyi Szervezet* című munkájában:

„... Mi, a Balkán-félsziget és Kis-Ázsia nemzetei sokkal nagyobb rokonságban állunk egymással, mint ahogy azt fanatikus neveltetésünk és tanulmányaink elképzelni engedik. Hosszú generációkon át keveredtek egymással őseink úgy, hogy bármilyen formában vagyunk is most megkülönböztetve egymástól, nemzetekként vagy államokként, mindegyikünkben különböző embertani típusok találhatók, s mégis könnyű megkülönböztetni minket a többi európai és ázsiai néptől. Nemzedékeken keresztül őseink egyazon államban éltek, több mint ezer éven át a Bizánci, ma pedig az Oszmán Birodalom polgáraiként... Egyre gyakrabban ragadtak magukkal a Városban⁸ olyan pillanatok, amikor nem tudtam nem meghatódni a balkáni és kis-ázsiai nemzetek rokonságára és közös balszerencséjére gondolva, s megfogalmazódott bennem, hogy csakis az összefogás jelentheti az egyedüli reményt a külső nyomás lerázására.”

Azonban az ifjútörök forradalom sikerét követő eufórikus hangulat az Oszmán Birodalom keresztény nemzetiségei körében nem tartott sokáig, már az 1908. októberi események⁹ beárnyékolták azt. Később, az 1909-es ellenforradalom leverése után az ifjútörökök liberálisabb képviselői teljesen háttérbe szorultak és a Birodalom összes alattvalójának egyenlőségét ígérő elvek helyett egyre inkább a török nacionalizmus vált politikai irányvonallá. Ezzel párhuzamosan a keresztényeket hátrányosan érintő törvények születtek, és az együttműködés lehetőségét egyre inkább a szembenállás váltotta fel, ami elvezetett az első Balkán-háborúhoz és az Oszmán Birodalom európai területeinek szinte teljes felosztásához. A háború kitörése pedig pontot tett a görög–török együttműködésre, még azelőtt, hogy az valójában létrejöhett volna.

⁸ A Város Konstantinápolyt jelent Szuliotisznál is.

⁹ 1908. október 5-én Bulgária kikiáltotta függetlenségét, az Osztrák–Magyar Monarchia október 6-án annektálta Bosznia-Hercegovinát és egy nappal később Kréta szigetének lakossága proklamálta az uniót Görögországgal – bár ez utóbbi nem valósult meg, csak az első Balkán-háború után.

Célom annak vázlatos bemutatása volt, hogy milyen ideológiai hasonlóságot mutattak az Oszmán Birodalom átalakítási elképzelései a török nacionalizmus elterjedéséig. Ezek az elképzelések pedig mind a Kelet-Mediterráneum (mint közös politikai régió) egységének a gondolatára vezethetők vissza.

Irodalom:

Δημητρη Κιτσικη: Συγκριτικη ιστορια Ελλαδας και Τουρκιας στον 20. ο. Αιωνα. (Dimitri Kiciki: Összehasonlító görög–török történelem a 20. században. Esztia, Athén, 1990.)

Αθανασιος Σουλιοτης–Νικολαιδης: Ωργανωσις Κωνσταντινουπολεως. (A thanasziosz Szuliotisz-Nikolaidisz: Konstantinápolyi Szervezet. Dodoni, Athén, 1984.)

Το Πολιτευμα του Ρηγα Βελεστινλη. (Rigasz Velesztinlisz alkotmánya. A Görög Köztársaság első alkotmánya és a Balkán nemzetjeinek szabad élete. Vagionaki, Athén, 1976.)

A. J. Panayotopoulos: Early relations between the Greeks and the Young Turks. In.: *Balkan Studies*, 1980/I.

Diogenis Xanalathos: The Greeks and the Turks on the Eve of the Balkan wars. In.: *Balkan Studies*, 1980/II.

A. J. Panayotopoulos: The „Great Idea” and the Vision of Eastern Federation. In.: *Balkan Studies*, 1962.